

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИДА ЕНГИЛ ВА ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИНИНГ ЎРНИ (1950-1970 ЙИЛЛАР)

И.М.Хайдаров

Тошкент давлат шарқшунослик университети
“Марказий Осиё халқлари тарихи ва этнологияси”
кафедраси доценти, т.ф.д.

АННОТАЦИЯ

Мазкур тадқиқот жараёнида асрнинг 50-70 йилларида Ўзбекистон халқ хўжалигининг озиқ-овқат структураси таҳлил қилиб ўтилади. Коммунистик партиянинг раҳномилик йилларида Ўзбекистон халқини енгил ва озиқ-овқат саноати маҳсулотлари билан, саноатининг қайта ишлаш соҳасини эса хом ашё билан таъминлаш масаласини ҳал қилиш узоқ йиллар мавҳумлигича қолаверган.

Калит сўзлар: озиқ-овқат, халқ хўжалиги, яроқсиз маҳсулот.

АННОТАЦИЯ

В ходе данного исследования проанализирована продовольственная структура народного хозяйства Узбекистана в 50-70-е годы века. В годы выпуска Коммунистической выборки решение вопроса о спросе населения Узбекистана продукцией легкой и целлюлозной промышленности, перерабатывающей промышленности сырьем долговые годы сокращаются абстрактным.

Ключевые слова: продукты питания, народное хозяйство, скоропортящийся продукт.

КИРИШ

Совет Иттифоқининг бошқарув ва идора қилиш ташкилот ва органларининг республиканинг асосий хом ашё етказиб берувчи ҳудудга айлантириш борасидаги ҳаракатлари йил сайин кучайиб борди. Республика аҳолисини енгил ва озиқ-овқат саноати маҳсулотларига бўлган талабини қондириш учун зарур бўлган маҳсулотларни бошқа республикалардан ташиб келтириш миқдори камайтирилгани ҳолда, иттифоқнинг бошқа минтақаларини, хусусан енгил саноатнинг қайта ишлаш корхоналарини республикада тайёрланган хом ашё билан таъминлаш ҳажми ортиб борди.

Ўзбекистонда озиқ-овқат саноатини ривожлантиришга тўсқинлик қилиб келган асосий сабаблар шу эдики, бу саноатнинг бир қатор тармоқларида хом ашё етишмас, бутунлай ёки қисман четдан келтириладиган хом ашёда ишлайдиган бошқа тармоқларда эса ишлаб чиқариш қувватлари жуда сустр

ўстириб борилди¹.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбекистон аҳолисини енгил ва озиқ-овқат саноати маҳсулотлари билан таъмилаш, уларни ишлаб чиқариш республика халқ хўжалигининг беш йиллик режаларида асосий ўринларда турсада, бу режа ва бошқа тадбирлар ўз вақтида бажарилмас, ёки бажарилиши якунига етмай ярим йўлда қолиб кетарди. Маъмурий буйруқбозлик тизимини кучайиши, марказдан туриб режалаштириш, пахта яккаҳоқимлигининг амалга оширилиши, саноат корхоналарини асосан хом ашёни қайта ишлашнинг дастлабки босқичларга мослашиши жамиятни “эркин” ҳолда олдинга қараб ривожланишига салбий таъсир кўрсатди. Ишлаб чиқаришда чиқимлар фойдадан ошиб кетиб, уларнинг ўртасидаги фарқ иттифок буюджети ҳисобидан қопланар эди. Саноат ишлаб чиқаришида маҳсулот сифатига эмас, балки унинг миқдорига катта эътибор берилди. Мисол учун 1950-1954 йилларда район-шаҳар саноати корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотлардан 1,422 минг сўмлик маҳсулот сифатсиз ёки умуман истеъмолга яроқсиз деб топилган эди². Бу ҳол кейинчалик ҳам давом этиб борди. 1959 йилда давлат инспекцияси озиқ-овқат саноати томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотларини яроқсиз деб топиб, 1958 йилдагидан кўп миқдордаги маҳсулотлар сифатини тушириб ташлаган эди. Хусусан макарон маҳсулотларининг 41,5%и (1958 йилдагидан 0,8%га кўп), гўшт маҳсулотларининг 8,4%и (1958 йилдагига нисбатан 5,3%га кўп), вино 15,1% (1958 йилдагидан 7%га кўп), сут маҳсулотларининг 20,3%и (8,5%), тикувчилик молларининг 35,4%и, трикотаж маҳсулотларининг 18,8%и, чармдан қилинган оёқ кийимларининг 18,8%и яроқсизга чиқарилган эди³.

Шу ва бошқа сабабларга кўра республика саноат ишлаб чиқаришнинг ўсиш ҳажми йилдан-йилга камайиб бораверди. IV беш йилликда (1945 йилдан % 1950 йилгача) – 11,4%, бешинчи беш йилликда (1955 йилдан % 1955 йилгача) – 10,4%, олтинчи беш йилликнинг уч йилда (1958 йилдан % 1955 йилгача) – 5,9%. Етти йилликда (1955 йилдан % 1968 йилгача) 8,7%, шу билан бирга кейинги беш йилда (1960 йилдан % 1965 йилгача) 8,4%⁴. Бундай аҳвол кейинги йилларда ҳам давом этди.

¹ Цунц З. Ўзбекистон озиқ-овқат саноатини ривожлантиришнинг етилган масалалари // Ўзбекистон коммунисти. № 12. 1971. 31-бет.

² Ўзбекистон РПДА. 58-фонд, 1-рўйхат, 10-иш, 275-варақ.

³ Ўзбекистон МДА. 2384-фонд, 17-рўйхат, 799-иш, 162-варақ.

⁴ Народное хозяйство Узбекской ССР за 50 лет. Сборник статических материалов. – Т.: Узбекистан, 1967. стр. 44.

Шулар билан бирга айти муаммолардан яна бири маҳсулот сифати масаласи бўлиб, 1963 йилда “Фарғона” пайабзал фирмаси томонида ишлаб чиқилган турли артикулдаги 53953 жуфт оёқ кийимидан 17533 жуфти ёки 32,7%и савдо муассасалари томонидан қайта ишлашга корхонага қайтариб юборилган. Бундай сифатсиз маҳсулот тайёрлаш оқибатида корхона 53,8 минг сўм (ундан 12,0 минг сўми савдо муассасаларига жарима сифатида тўланган) зиён кўрган эди⁵. Кейинги йилда аҳвол ундан ҳам ёмон бўлди, 1964 йилда савдо ташкилотлари фирмада ишлаб чиқарилган 60 минг жуфт (ёки 37,8%) оёқ кийими қайта ишлашга қайтариб бориши оқибатида тўланган жарима 85,5 минг сўмни ташкил этган эди. Бундай аҳвол бошқа жойларда ҳам кўзга ташланарди. Хусусан 1964 йилда Марғилон ипак фабрикасига ишлаб чиқарилган 21,5% маҳсулот яроқсиз бўлган (344 минг сўмлик) бўлса, Самарқанд тикувчилик фабрикасининг 21,1% маҳсулоти, Наманган тикувчилик №2 фабрикасининг 21% маҳсулоти яроқсизга чиқарилиб фабрикага қайта ишлашга қайтариб юборилган эди⁶.

Бу каби мисолларни Бухоро вилояти мисолида кўриб чиқиладиган бўлса шу ҳолат маълум буладики, 1967 йилда вилоят оёқ кийим фабрикаси ишлаб чиқарилган сифатсиз маҳсулотлар учун 55 та эътирознома олган бўлиб, улар учун 35 минг сўм жарима тўланган бўлса, трикотаж фабрикаси эса 15 та эътирознома олган бўлиб, унинг 1800 та маҳсулоти яроқсизга чиқарилган. Шу билан бирга “ВЛКСМнинг 20 йиллиги” фабрикаси ишлаб чиқарган сифатсиз маҳсулоти учун 32 та эътирознома олган бўлиб, ундан 4571 сўм зиён кўрган бўлса, “Партиянинг XVI съезди” фабрикаси ишлаб чиқарган сифатсиз маҳсулоти учун 19 та эътирознома олган бўлиб, у учун 2117 сўм жарима тўлаган⁷.

Ўзбекистон пахта етиштириш борасида СССР биринчи, дунё миқёсида етачи учликдан бирини эгаллаган бўлсада, пахта етиштирилмайдиган давлатлардан ҳам аҳоли жон бошига пахта газламаларини ишлаб чиқаришда анча орқада эди. Бунинг камига республикадаги мавжуд корхоналарида техник ва технологик жараёнларни тўғри ташкил этилмаган, тўқув машиналари эса замон талабларига жавоб бермас эди. Масалан, 1957 йил 1 январигача бўлган маълумотларга қараганда республика енгил саноат корхоналаридаги 914 та янги тўқув машиналари чет эл фирмалари томонидан 1890-1910 йилларда

⁵ Ўзбекистон МДА. 2384-фонд, 5-рўйхат, 576-иш, 183-варак.

⁶ Ўзбекистон МДА. 2384-фонд, 5-рўйхат, 587-иш, 3-варак.

⁷ Ўзбекистон РПДанинг Бухоро вилояти бўлими. 1-фонд, 31-рўйхат, 21-иш, 74-варак.

чиқарилган бўлиб, улар жисмоний ва маънавий эскирган эди. Шунингдек республика тўқимачилик корхоналарида пайпоқ тўқийдиган автомат дасгоҳлар мавжуд дастгоҳлар-нинг 22%ни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич эса РСФСРда – 33%, АҚШда – 80%га тенг бўлган. Бу эса ўз навбатида республика аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг кам бўлишига олиб келган.

Республика энгил саноати хом ашё, энергетика меҳнат захираларини кўп бўлишига қарамасдан аҳолининг ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондиришдан орқада қолаётган эди. Айниқса энгил саноат саноатнинг бошқа тармоқларига қараганда анча орқада эди. Ишлаб чиқариш бешинчи беш йилликда оғир саноат тармоқларида энгил саноат тармоқларига қараганда 1,5 марта ошган бўлса, олтинчи беш йилликда оғир саноатда ишлаб чиқариш 2,1 марта кўпайиб энгил саноатда бу атига 20%ни ташкил этган эди⁸.

Энгил саноат маҳсулотларининг кўпгина турларини аҳоли жон бошига ишлаб чиқариш бўйича Ўзбекистон иттифоқдош республикалар орасида энг кейинги ўринлардан бирини эгалларди. Чунончи, 1970 йилда иттифоқда аҳоли жон бошига ўрта ҳисобда 25,5 квадрат метрдан ип-газлама ишлаб чиқарилгани ҳолда, Ўзбекистонда атиги 14,4 квадрат метрдан ишлаб чиқарилган, 1971 йилда эса иттифоқ бўйича 25,8 ва Ўзбекистонда 13,4 квадрат метр ип-газлама чиқарилиб, ўртадаги фарқ янада катта бўлган эди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, совет ҳокимияти йилларида Ўзбекистон халқ хўжалиги бир томонлама хом ва чала хом ашё етиштиришга йўналтирилиши натижасида республика озиқ-овқат ва энгил саноати хом ашё, энергетика меҳнат захиралари ва бошқа ресурслар етарли бўлишига қарамасдан аҳолининг ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондиришдан орқада қолган.

REFERENCES

1. Цунц З. Ўзбекистон озиқ-овқат саноатини ривожлантиришнинг етилган масалалари // Ўзбекистон коммунисти. № 12. 1971.
2. Нишонов Н. Эффективность развития легкой промышленности в Узбекистане. – Т., 1973.
3. Народное хозяйство Узбекской ССР за 50 лет. Сборник статических материалов. – Т.: Узбекистан, 1967.

⁸ Нишонов Н. Эффективность развития легкой промышленности в Узбекистане. – Т., 1973. – С. 13.